

Papp István Gergely Kreativitás és nyelvi tudatosság

A Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny céljai, eredményei az elmúlt tizenkét év tükrében

Bevezetés

Meghökkenítő kijelentéssel kezdődik a Bolyai-csapatverseny évkönyvének bevezetője: „ $4 > 4 \times 1$; azaz négy nagyobb, mint négyszer egy” (1). Ami nyilvánvalóan nem állja meg a helyét a matematikában, az annál igazabb társadalmi-társas életünk számos területén. Míg a közoktatás az egyéni teljesítményre, illetve boldogulásra helyezi a hangsúlyt, addig a Bolyai egyik legfontosabb célja az együttműködés képességének az erősítése a gyerekekben. Ez csak egy a sokrétű nevelési célok közül, ám a verseny lényege mégiscsak az a három nagy tudásterület, amely köré az egyes versenyfordulók szerveződnek.

1. kép

A diákok komolyan veszik a versenyfelkészülést

A két tudósról, az apa Bolyai Farkasról és a fiú Jánosról elnevezett versenyt Nagy-Baló András matematikatanár hívta életre 2004 őszén három budai kerület felső tagozatos általános iskolásai számára matematika tantárgyból. A következő tanévben a magyar nyelv és irodalom területén is megmérethették tudásukat az érdeklődők, majd néhány éve a természettudományt kedvelőket is megszólította.

A Bolyai „anyanyelvi” nevével ellentétben természetesen nem csak nyelvtani feladatokból áll. Ahogy a tanítás folyamatában és a tanár személyében is szorosan fonódik össze a nyelv az irodalommal, úgy a feladatok is vegyesen szerepelnek, sőt nem egy közülük egyszerre ölt irodalmi és nyelvi jelleget. Az alábbiakban néhány valós, korábban már előfordult feladatpéldán keresztül ismertetem a verseny lényegét, célját és szellemiségét.

A verseny menete

A Bolyaira harmadiktól tizenkettedik osztályig jelentkezhetnek a diákok négyfős csapatokban. A verseny két írásbeli fordulóból áll, de az általános iskolás korosztály a második fordulóban szóbelire is készül. A feladatsorok 13 feleletválasztós és egy kifejtős kérdésből állnak. Az egészre kerek 60 perc áll a csapatok rendelkezésére. A szervezők szándéka szerint a kifejezetten könnyűtől a komoly fejtörést igénylő, akár több logikai lépésből álló feladatig minden megtalálható. Hogy hogyan osztják fel a munkát egymás közt, vagy mit beszélnek meg közösen, az a versenyzők dolga, hiszen ők ismerik legjobban egymás képességeit, erősségeit.

2. kép

A verseny alatt valódi együttműködés zajlik a csapattagok között

Nyelvi, nyelvtani kérdések

Aki belepillant a korábbi évek feladatsoraiba, azt tapasztalja, hogy a tanórán elsajátítható anyagokon kívül a nyelvérzékre is rákérdeznek a gyakorlatok, olyan készségekre, amelyek inkább az állandó önművelés mint életmód eredményeként alakulnak ki. Ilyen például a szókincs vagy a jelentésalapú képzettársítás, illetve bizonyos szabályok, összefüggések felismerése egyes nyelvi játékokban (anagramma, szó- és szótaglánc, titkosírás). Íme egy példa 2014-ből a hatodik osztály első fordulójából (2):

Anagramma + *ly*-ből *j*. Mely szavak betűit lehet újabb értelmes szóvá vagy toldalékos szóalakká rendezni úgy, hogy a *ly*-ből *j* legyen? Például: *akadályt* → *kajádat*

(A) *sekély* (B) *pálya* (C) *tégely* (D) *derelye* (E) *molyok*

Megoldás: Mindegyik szót át lehet alakítani a „j” hangzás megőrzésével, de nem minden esetben írunk *j*-t: *sekély* → *kéjes*, *pálya* → *apály*, *tégely* → *jegét*, *derelye* → *erdeje*, *molyok* → *komoly*.

(A) 71% (B) 17% (C) 62% (D) 65% (E) 8%

Mint látható, egy összetettebb, kétlépéses feladattal volt dolguk a gyerekeknek, amelyhez a szókincsen túl helyesírási ismereteikre is szükségük volt. Az A–E pontok ilyen formában való közlésével utólag arról is képet kaphatnak a diákok és a felkészítők, hogy a feladat mennyire szórt az adott évfolyamon. E szerint a három bejelölendő pontot országos átlagban 60% felett valóban be is jelölték a versenyzők, a másik két „csapdát” viszont nagy számban igencsak ügyesen elkerülték. (A helytelenül bejelölt betűjel egy pont levonásával jár.)

A feladatok között azonban természetesen akad szép számmal olyan is, amelynek megfejtéséhez az órákon elsajátítható tudás kell: hangtan, morfológia, szófajtan, mondattan, helyesírás és nyelvhelyesség; de előfordulnak kérdések ritkább, elavult vagy tájnyelvi kifejezések vonatkozásában is – természetesen a korosztálytól elvárható körből merítve. Egy villámkérdés egy második forduló, azaz döntős feladatsorból hetedikeseeknek (3):

Melyik jelent valamilyen vízi járművet?

- (A) gondola (B) sajka (C) csajka (D) batár (E) uszály

Megoldás: Az olaszországi Velence híres „vízi taxija” a *gondola*. Kisebb hajót jelent a *sajka*. A csajka szó csupán hangalakjában hasonlít a *sajka* szóhoz, valójában egy edény neve. Ugyan jármű a batár, ám nem vízi alkalmasosság, hanem egy nagyobb szekérféle. Az *uszály* főleg áruszállításra használt nagy hajó.

- (A) 100% (B) 76% (C) 20% (D) 0% (E) 98%

A versenyzők gyakran találkoznak szólásokkal, közmondásokkal a feladatok között, hiszen ezek az anyanyelvi műveltség szerves részei, évszázadok tapasztalatait hordozzák, és nem utolsósorban gazdagítják nyelvünket; persze csak abban az esetben, ha helyesen alkalmazzuk őket (4):

Jelöljétek meg a helytelen vagy pontatlan szólásmondásokat!

- (A) úgy bánik el vele, mint a hímes tojással
(B) mint égből a villámcsapás
(C) ráönti a keresztvizet
(D) minden lében kanál
(E) borotvaélen egyensúlyoz

Megoldás: Valakivel *bánni* valahogy vagy *elbánni* nem ugyanazt jelenti, ha vigyázunk valakire, illetve óvatosan bánunk vele, akkor „úgy bánunk vele, mint a hímes tojással”; ha azonban ellátjuk a baját, akkor „elbánunk vele”. A villámcsapás az égből érkezik, úgyhogy ebben nem volna semmi különös, a váratlan bajra azonban azt mondjuk, hogy úgy ér „mint *derült* égből a villámcsapás”. A keresztvizet *leszedni* szokás arról, akire rábizonyítják a hibáit, a felelősségét. A kotnyeles, az orrát mindenbe beleütő emberre mondják, hogy „minden lében kanál”, a szólás tehát helyes. Aki kényes, veszélyes helyzetben van, két fél között lavíroz, egyensúlyoz, az „borotvaélen *táncol*”.

- (A) 54% (B) 80% (C) 44% (D) 2% (E) 98%

Irodalmi kérdések

A törzsanyagot, az olvasottságot és a tágabb műveltséget mérik az irodalomra irányuló kérdések. Ezek az alapvető olvasmányokra, versekre, mesékre, mondákra esetleg népdalokra vonatkoznak, de előfordul olyan is, amelyik átfogóbb ismereteket kíván (5):

Történelmi népdalokból idézünk néhány sort tulajdonnevek nélkül. Jelöljétek meg a rájuk vonatkozó igaz állításokat!

„*Híres ... be van véve,*
... .. *a fővezére.*”

„*Most jó lenni katonának,*
mert ...-nak verbuválnak”

„... .. *rézágúja*
fel van virágozva.”

- (A) E dalok az 1848–49-es szabadságharchoz kapcsolódnak.
(B) A tulajdonnevek közül kettő földrajzi név.
(C) A hiányzó személynevek sorrendben: Bem apó, Kossuth, Gábor Áron.
(D) Az első dalban említett híres város: Kolozsvár.
(E) A „verbuválnak” szó jelentése: toboroznak.

Megoldás: Először is lássuk az idézeteket kiegészítve: „*Híres Komárom be van véve, / Klapka György a fővezére.*” „*Most jó lenni katonának, / mert Kossuthnak verbuválnak...*” „*Gábor Áron rézágúja fel van virágozva.*” Látható, hogy e dalok mindegyike az 1848–49-es szabadságharchoz kapcsolódik. A tulajdonnevek közül csak egy földrajzi név van, és ez a Komárom. Bár

a szabadságharcban óriási érdemeket szerzett, itt Bem apó neve nem szerepel, ahogy Kolozsvárt sem említik ezek a népdalok. A *verbuvál* valóban azt jelenti, hogy *toboroz*.

(A) 76% (B) 8% (C) 56% (D) 12% (E) 96%

A feladatot az ötödik évfolyam döntős feladatsorából idéztük 2015-ből. Ugyaninnen egy példa a népmondára (6):

A *Mátyás király meg az öregember* című népmondában a címszereplők furcsa kérdésekkel tréfálják meg az urakat. Azokat a kérdéseket jelöljétek meg, amelyeket a király valóban feltett az öregnek!

- (A) Hány pénzért dolgozik?
- (B) Hányat lép a veréb egy évben?
- (C) Mennyi még a harminckettő?
- (D) Jártak-e itt farkasok?
- (E) Meg tudna-e fejni három bakkecskét?

Megoldás: Az első kérdés még csak érthető volt az urak számára: „*Hány pénzért dolgozik?*” Hanem a többi már kifogott rajtuk: A „*Mennyi még a harminckettő?*” kérdésre az öreg úgy válaszolt, hogy: „Az biz’ már csak tizenkettő.” És mindketten a fogak számát értették alatta. A „megfejt” három bakkecske pedig a három uraság volt, akiből – hogy kíváncsiságukat kielégíthessék – nem kis pénzt csikart ki a furfangos öregember.

(A) 48% (B) 32% (C) 100% (D) 0% (E) 64%

A 14. (kifejtős) feladat

Az első tizenhárom feleletválasztós feladat nyilvánvaló előnye a gyors javíthatóság, ám a feladatíró kezét meglehetősen megköti, hiszen a versenyzőknek egyetlen szót sem kell leírniuk megoldás gyanánt, ami egy nyelvi-irodalmi felmérésből feltűnően hiányozna. Ennek az ellensúlyozására szolgál a 14. feladat, amelyet a válaszlapon A4-es üres felületén kell kisebb-nagyobb terjedelemben kifejteniük a csapatoknak.

A tizenkét évi munka tapasztalatai szerint minél szabadabb, kreatívabb szövegalkotásra vonatkozik a feladatkiírás, annál nehezebb objektív szempontokat találni a pontozásra. Ezért alakult ki az a gyakorlat, miszerint az első fordulónál, amikor is 116 különböző helyszínen (2015-es adat) megannyi alkalmi munkaközösség fáradozik a 14. válaszok gyors kijavításán, könnyebben pontozható feladatot adunk. Az egy helyszínen lebonyolított országos döntőn lehetőség van a pontozási, javítási útmutató közös megbeszélésére, illetve minden részletszempont egységesítésére, így ezek a feladatok még szabadabb, egyénibb megoldást tesznek lehetővé. Első forduló, nyolcadikos példa 2016-ból (7):

Pótoljátok a magánhangzókat az alábbi rokon értelmű szópárokban!

. cs . ng . z . k – s . v . r . g	zs . rt . l . d . k – zs . mb . l . d . k
c . v . d . s – p . rp . tv . r	d . r . l . t . – b . z . k . d .
. sz . r . s – zs . b . r . s	. br . nd – k . dk . p
. cs . r . l – sz . p . l	m . rf . nd . r . z . k – t . n . d . k

Megoldás: A szópárok a következők:

ácsingózik – sóvárog	zsörtölődik – zsémbelődik
civódás – perpatvar	derülátó – bizakodó
ószeres – zsibárus	ábránd – ködkép
ócsáról – szapul	morfondírozik – tűnődik

És végül a 2015-ös döntő kérdése a hetedik évfolyamon (8):

A Pilis hegységben járva számtalan különös hangzású, titokzatos földrajzi névvel találkozhat a kiránduló (Holdvilág-árok, Prédikálószték, Zsivány-sziklák stb.). Honnan származhatnak ezek a nevek? Az ismert eredetmondákhoz hasonlóan ezúttal ti írtok meg az egyik ilyen hely, az **Ördög-lyuk** nevének történetét!

Egyéb nevelési célok és szempontok

A kérdések nyelvi megformálásakor lehetőség szerint törekszünk egy olyan áttételes tartalom közvetítésére, amelyet a „burkolt pozitív üzenet” kifejezéssel lehetne illetni. Ez azt jelenti, hogy az egyes kitalált példamondatok, az idézett versek, szövegidézetek vagy a megírandó szövegek érzelmi, erkölcsi, hangulati tekintetben valamilyen pozitív többletet hordoznak.

Íme egy mondatalkotó, -összerakó feladat szavai (9): „költőket a ősszel az természet elalvó szépsége megihlette mindig”. Ebből (persze többféle szórendi változatban is) kirakható a következő: „A költőket mindig megihlette az ősszel elalvó természet szépsége.”

Még látványosabb ennek az elvnek az érvényesülése néhány szövegalkotási (14.) feladatban:

Gyűjtsetek össze minél több csodatévő tárgyat, eszközt a magyar népmesék világából, amelyek valamilyen módon segítik a népmesehősöket! Ezután közös megbeszéléssel válasszatok ki egyetlenegyét, amelyik megítélésetek szerint leginkább szolgálná az emberek javát! Fogalmazzatok meg röviden, hogyan vagy mire használnátok, és indokoljátok is a választásotokat!

Vagy:

Soroljatok föl minél több, de legalább négy olyan verset, amely az otthonról, a családi kötelékről vagy a szülőkről szól! Ezután egyet kiválasztva írtok le, hogy mi a vers legfőbb üzenete vagy mondanivalója, és milyen érzelmi töltés, hangulat jellemzi!

3. kép

A diákok és a pedagógusok egyaránt büszkék a teljesítményükre

A Bolyai-csapatverseny pedagógusai a tanítás és nevelés számos területét szem előtt tartva állítják össze a feladatsorokat, illetve szervezik immár tizennegyedik éve a versenyt nemcsak országos szinten, hanem a székelyföldi Kovászna és Hargita megyék területén is. Sokszínű, változatos versenyünket szeretnénk a jövőben is eljuttatni a megmérettetést kedvelő, együttműködésre kész diákokhoz és felkészítőikhez.

Irodalom

- (1) A Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny honlapja. <http://www.bolyaiverseny.hu/magyar/> (2017. november 5.)
- (2) Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny. A 2014/2015. tanévi verseny feladatai, megoldásai és eredményei. <http://www.bolyaiverseny.hu/magyar/> (2017. június 5.)
- (3) Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny. A 2014/2015. tanévi verseny feladatai, megoldásai és eredményei. <http://www.bolyaiverseny.hu/magyar/> (2017. június 5.)
- (4) Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny. A 2014/2015. tanévi verseny feladatai, megoldásai és eredményei. <http://www.bolyaiverseny.hu/magyar/> (2017. június 5.)
- (5) Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny. A 2015/2016. tanévi verseny feladatai, megoldásai és eredményei. <http://www.bolyaiverseny.hu/magyar/> (2017. június 5.)
- (6) Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny. A 2015/2016. tanévi verseny feladatai, megoldásai és eredményei. <http://www.bolyaiverseny.hu/magyar/> (2017. június 5.)
- (7) Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny. A 2016/2017. tanévi verseny feladatai, megoldásai és eredményei. <http://www.bolyaiverseny.hu/magyar/> (2017. június 5.)
- (8) Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny. A 2015/2016. tanévi verseny feladatai, megoldásai és eredményei. <http://www.bolyaiverseny.hu/magyar/> (2017. június 5.)
- (9) Bolyai Anyanyelvi Csapatverseny. A 2012. évi verseny feladatai, megoldásai és eredményei. <http://www.bolyaiverseny.hu/magyar/> (2017. június 5.)

Papp, István Gergely: Creativity and linguistic consciousness. The aims and achievements of the Bolyai First Language Team Contest in the light of the last twelve years

Az írás szerzője

Papp István Gergely

tanár, versenyszervező, feladatszerkesztő

Bolyai Csapat Kft., Budapest

soossziv[kukac]gmail.com